

En liten sommerdebatt om misjon

Dikteren Alexander Kielland i diskusjon med generalsekretær Lars Dahle

TORSTEIN JØRGENSEN

Om Alexander Kiellands livssyn vet vi at han allerede tidlig utviklet et fritenkersk syn. I brev til sin bror, presten Jacob Kielland, betoner han at han betraktet seg som stående utenfor den kristne tro. Like fullt står religionsspørsmålet svært så sentralt i forfatterskapet hans. Han var intenst opptatt av kirken – av dens institusjonelle fremtredelse og av dens ulike aktørers gjøren og laden. Dessuten stod han jo selv familiemessig og i sitt oppvekstmiljø i Stavanger i en tradisjon som på sitt vis hadde bidratt til å forme de oppfatninger om religion og kirke som han etterhvert inntok. Dessuten var han svært belest, og filosofen og teologen Søren Kierkegaards radikale nytenkning fascinerte og inspirerte ham.

Sommeren 1890 lå Kielland på Orre på Jæren. Og derfra sendte han et par såkalte “*Jæderbrev*” til Dagbladet med misjon som tema.¹ Brevene ble besvart av den daværende sekretæren i Det norske misjonsselskap, Lars Dahle, som et par år tidligere var kommet tilbake til Stavanger etter 16 års pionermisjonærtjeneste på Madagaskar.² Den lille debatten som utspant seg mellom de to, illustrerer til fulle hvor knallharde frontene var mellom datidens kulturradikalere og den etter hvert store fellesgruppering av såkalte johnsonske prester³ og den kirkelig orienterte lekmannsbevegelse. Begge fører en skarp penn, full av ironiseringer og karikeringer, noe som for så vidt ikke var uvanlig i datidens avisdebatter. Men dersom man spør etter de

¹ ALEXANDER KIELLAND, *Samlede Værker*. Bd.4, Chra. 1917, s 313-22.

² *Dagbladet* 17.07.1890.

³ Benevnelse på prestegenerasjonen fra 1850–70-årene som ble preget av erfarings-teologen og indremisjonsmannen, professor Gisle Johnson.

underliggende virkelighetsoppfatningene, viser den lille feiden et gap av avstand.

Den kiellandske bakgrunn er allment kjent. Han vokste opp som dattersønn av presten og prosten Alexander Lange, som tjente som prest i Stavanger i 1820–30-årene, og som tilhørte det sosialt øvre skikt av datidens embetsstand, som etter statsbankerotten i 1817/18 hadde overtatt som den sosialt førende klasse i Norge, og som videreførte en del av de aristokratiske storborgerskapsidealene fra 1700-tallet. På farssiden var det sterke innslag av herrnhutere⁴; og hans noe fjernere slektning, Gabriel Kirsebom Kielland, hadde vært en sentral figur ved opprettelsen av Misjonsselskapet i 1842. Alexander Kiellands svigerfar var forretningsgründeren og haugianeren Peder Ramsland, en av John Hougvaldstads⁵ unge lærlinger og medarbeidere, og en typisk representant for de driftige oppkomlingene som med puritansk flid og forretningstefte utnyttet samtidens nye industrielle og næringsmessige muligheter til å slå seg opp med betydelige formuer slik at deres barn og barnebarn fremstod som matchende giftemålspartier for byens gamle overklasse.

Lars Dahle på sin side hadde haugiansk bakgrunn. Han utmerket seg som en begavelse utover det vanlige, tok ulike tilleggsstudier i språk og medisin ved siden av teologien for å stå bedre rustet for sin misjonærtjeneste. Og i løpet av misjonærtiden på Madagaskar gjennomførte han betydelige språklige og folkloristiske forskningsarbeider, som fremdeles blir benyttet som standardverk i madagassisk kulturforskning.

Men sommeren 1890 smalt det altså mellom de to. Og det var Alexander Kielland som tok initiativet. At det skjedde nettopp i 1890, kan man muligens gi psykologiserte forklaringer på: Kielland var på det tidspunkt på vei inn i sin, som journalisten Jan Inge Sørbø har kalt det, resignerte og desillusjonerte fase. Debatten om hans diktergasje lå bare et par år tilbake i tid, og frustrasjonen over motstanden fra de johnsonske prestene og legfolket må ha satt sine spor. At han ikke var fri for hevntanker mot presten Lars Oftedal⁶ ved å plassere ham inn som lett gjenkjennelig forbilde for den u-sympatiske presten Morten Kruse i romanen *St. Hansfest*, finnes det klare dokumentasjoner på. Oftedal hadde, som kjent, i flere år utøvd en enorm innflytelse på det stavangerske folkeliv, og hans tilhengeres mening måtte tas i betraktning i nær sagt alt som skjedde i den lille byen. Og Misjonssel-

⁴ Det samme som brødrevenner.

⁵ Den ledende haugianer i Norge etter Hans Nielsen Hauges død.

⁶ Lars Oftedal var sommeren 1890 fremdeles på høyden av sin makt. Hans berømmelige 'fall' ble kunngjort på allehelgensdag senere samme høst.

skapet stod ikke så fjernt unna, så hvorfor ikke ta dette selskapets folk og alt dets vesen med i samme rennet?

I denne situasjonen er det Kielland fra sitt fristed på "Jæderen" i et par leserbrev til Dagbladet finner det for godt å ramme misjonen med noen snerter fra sin skarpe pennepisk. Han kjente jo også misjonen godt fra hjembyen. På grunnplanet samlet den mange av de samme personene som hadde flokket seg rundt Oftedal; men lederne var andre: en rest av eldre haugianere samt prester av en noe annen moderat type enn Oftedal, slik som domprost Ole Bergesen.

En overflatisk betraktning av debatten levner liten tvil om at dikteren med sine brev stiller seg lagelig til for hugg, og gir Dahle all mulig anledning til å la øksen falle – hvilket Dahle også gjør, og det slett ikke uten en porsjon oppegget skadefryd.

Kiellands kritiske anførsler er nemlig basert på et aldeles stereotypisert misjonærbilde. Han fokuserer ensidig på et par svært søkte punkt, som for en misjonsorientert leser må ha fortonet seg som temmelig platte, og som rett og slett røper manglende kjennskap til de faktiske forhold. Men i et videre perspektiv er hans synspunkter interessante ved at de i klar og fortettet form uttrykker Kiellands kierkegaardske absolutthetskrav til enhver som gjør seg til representant for kristendommen.

La oss se litt nærmere på innholdet i debattinnleggene. De punktene Kielland slår ned på, er følgende:

- 1) *Misjonærenes giftemålspraksis.* Kielland er tydeligvis av den oppfatning – og gjør her et stort nummer av det – at misjonærhustruer utvelges av en komité og sendes ut som konekandidater for de mannlige misjonærene. Dette var en praksis som riktignok fantes i visse tyske og danske herrnhutermiljøer midt på 1700-tallet, men ble sett på som en kuriositet av misjonsledelsen i Stavanger – like meget som det må ha vært det for Kielland selv.

Dahle tilbakeviser Kiellands påstand med letthet, og hans feiltagelse gir Dahle en lettkjøpt anledning til å hovere over dikterens manglende fakta-troverdighet. Han kaller ham "*misjonsdikter*" i betydning av en som dikter opp ting om misjonen for så å sverte den. Ifølge Dahle følger Kielland her den gamle dikteroppskriften om "at skrive Historier langt bedre uden Fakta end med Fakta".

- 2) Et noe tyngre punkt hos Kielland er den kritikk han retter mot *det komfortable livsrom som han mener misjonærene etter hvert har innrettet seg med i Afrika*. Ifølge ham skal de komme til "ferdig opbyggede Stationer udsendte paa Missionens eget veludrustede Skib", og de

vandrer ikke lenger omkring til fots, slik misjonærer etter hans mening burde, men “sidde i Oxevogne”.

Dahle svarer med å gi en liten skildring av hvordan en oksespandsreise i det indre av Afrika kunne fortone seg. For dette kjenner han godt til fra egen erfaring. Skildringen eksemplifiserer nærmest til det kjedsommelige alle de strabaser slike reiser kunne medføre – i varme opp mot 40 grader i skyggen. Han avslutter sitt tilsvare på dette punkt med å vise til det ironiske i at kritikken mot oksevogetsferdene kommer fra en sommerferierende norsk dikter som misjonærene med fornøyelse ville ha byttet med hva angår muligheten til “at holde sig til vore Jernbaner og Karjoler”.

- 3) Det tredje punkt henger sammen med det andre. *Misjonærutdannelsen* er ifølge Kielland rett og slett blitt for slapp. Han etterlyser det han omtaler som “*kallede*” teologer som er villige til virkelig å våge noe for sin tro. Videre hevder han at misjonsstudentene stort sett er kyniske lykkejegere som gjennom Misjonsskolen søker en utdannelsesmulighet som de sosialt eller evnemessig ellers ikke ville hatt. Etter endt skolegang blir de satt i en posisjon hvor de blir hyllet av misjonærbeundrende folkemasser; og sist, men ikke minst, får de på denne måten gjennom misjonen muligheten til en gang å bli utstyrt med det som ser ut til å være deres høyeste ønske – “Kappe og Krave”.

Det var ikke vanskelig for Dahle å kommentere dette punktet heller. Men her gir han dikteren rett et stykke på vei. Og i ettertid er det heller ikke vanskelig å dokumentere at en del av misjonsstudentene virkelig avanserte sosialt til høyere posisjoner enn de trolig ville ha nådd uten misjonen. Men Dahle gir også konkrete eksempler på det motsatte.

- 4) Det siste momentet i Kiellands kritikk har større spennvidde og dybde. Han skriver: “Hedningemissionen er nu kun farlig for dem som løfter sin Røst mod den.” Her peker Kielland på et element som hadde stått sentralt i hans anliggender lenge, nemlig *forholdet mellom kristendom og makt*.

Dahle svarer på sin sedvanlige måte ved å vise til alle de faresituasjoner misjonærer utsettes for, og ironiserer med å sette disse opp mot dikterens “trygge Sommeropphold paa Jæderen”.

Det er beklagelig at dette siste temaet mellom kapasitetene Kielland og Dahle kun håndteres i regi av en nokså overflatisk agurksidedebatt, der det synes viktigere for begge å score kvikke retoriske poeng enn å gå dypere inn i spørsmålet. Dahle på sin side forstår tydeligvis utmerket den kierkegaardske fordring som ligger i Kiellands argumentasjon, men avviser ham

kort og kontant med å si at dikteren burde "spare sig det Spildfægteri at optræde mod Missionen som højst indigneret paa Kristendommens Vegne og slaa om sig med Kierkegaardske Fraser".

Som historiker bør man ikke hengi seg til frie spekulasjoner om hva som kunne ha kommet ut av det, dersom denne debatten hadde forløpt annerledes. Men det er vanskelig å la være å ønske en annen type oppgjør mellom de to, hvor noe mer seriøst enn et retorisk venstrehandsinnspill fra dikterens side hadde dannet utgangspunktet, hvilket i sin tur kunne lagt grunnlag for et mer teoretisk dyptpløyende tilsvarende fra generalsekretæren. Spørsmålet om kristendommens absolutte fordring, som Søren Kierkegaard med styrke hadde målbåret, hadde jo gitt gjenlyd vidt og bredt i samtiden. Og videre, relateringen av dette kravet til kristendommens til enhver tid historiske og institusjonaliserte fremtredelsesformer i kirke og misjon, samt disse forhold til samfunnet, var et brennbart tema som opptok mange. Men slike perspektiv gir denne debatten ikke mange ansatser til – i alle fall ikke *oppå* linjene.

Imidlertid – *mellom* linjene skinner en del mer grunnleggende perspektiver gjennom: Vi møter blant annet en samtidsdikter som, til tross for at han har definert seg utenfor kristen tro, ikke opphører å anvende, bearbejde, og til og med bli bearbeidet av, elementer i kristendommen. Den kierkegaardske kompromissløse fordring kan hos Kierkegaard selv ikke tolkes uten å sees i sammenheng med hans eksistensielle forhold til grunnutfordringen i den klassiske kristendoms egentlige budskap. Men eksistensialitet i forhold til absoluttethetsideal er et allment perspektiv uavhengig av livssyn. Og det bør og må være særlig utfordrende for mennesker som bekjenner seg til slike idealer. Og det var nettopp slike personer Kielland mente man burde kunne finne i presteskapet og i andre religiøse grupper. De var mennesker som hadde valgt å stille seg inn under et absolutt livsideal, hvor de som Kristi etterfølgere i kierkegaardsk ånd skulle våge å følge sin Messter ut på idealenes store livsdyp og prøve deres bærekraft der. I stedet, mente Kielland, hadde både presteskap, kirke, legmannsbevegelse og misjon forskanset seg i trygge maktstrukturer og gjort Kristi radikale fordring om til en borgerlig institusjon.

Det er imidlertid interessant å registrere at Kielland som fritenkende forfatter med sitt ståsted utenfor kristentroen *ikke* hever denne fordringen opp på et høyere, mer allment plan. For spenningen mellom ideal og levd liv, er jo en allmenn spenning. Men hos Kielland er det gjerne det man kan kalle det kristne 'establishment' som blir konfrontert med sin mangel på samsvar mellom ideal og liv, og som blir stemplet som hyklersk. "Jæderbrevene" til Dagbladet fra sommeren 1890 føyer seg vel inn i dette mønsteret. De illustrerer hos Kielland en forbausende mangel på evne, eller

vilje, til å kreve av seg selv det han krever av andre, nemlig å la ens idealer få praktiske følger for ens liv. Hans fascinasjon for Kierkegaard strakk seg altså ikke så langt som til å la hans ideale fordring gjennomlyse eget liv.

Heller ikke Dahle yter noe vesentlig bidrag til å løfte debatten opp på et mer prinsipielt nivå. Kiellands innspill la jo en slik mulighet i hendene på ham. Men han benyttet den ikke på tross av at han, som nevnt, forstod at saken hadde slike dimensjoner. Det ser rett og slett ut til at Dahle i irritasjon over Kiellands misjonskritikk ved å underlegge den kierkegaardske absolutthetskrav samtidig som han stiller seg selv på behagelig tilskuerplass i forhold til disse krav, synes Kielland slipper for lett unna. Fra Dahles ståsted er det for lettvint av Kielland fra sitt hyggelige feriested på Orre å møte andre med livskrav som han ikke gjør den minste anstrengelse for å etterleve selv. Eller som han uttrykker det: Denne kampen utkjempes "i Livet og ikke i Skrivekammeret". Han nøyer seg derfor med å ironisere over en slik inkonsekvens i stedet for å ta opp en mer grunnleggende diskusjon om forholdet mellom livsidealer og etterlevelse i allmenn forstand.

Sommerfeiden 1890 mellom Kielland og Dahle ble derfor ikke noe mer en et kort sammenstøt, som ikke er uten skarpe og underholdende formuleringer, men som dessverre ble stående uten det teoretiske spenn som begge utvilsomt ville hatt kapasitet til å gjennomføre. Det lille som finnes i innleggene til en dialog mellom de to av mer teoretisk art, dunstet simpelthen bort i sommersolen. Og etter det retoriske sammenstøtet gikk de to hver til sitt.